

УДК 355.40 (100)

РОЗВІДУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ЇЇ ПРІОРИТЕТИ

Світлана Пик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Проаналізовано нові пріоритети у діяльності розвідувальних служб і тенденції реформування їхньої внутрішньої структури на сучасному етапі. Окрему увагу приділено трансформації системи органів держбезпеки колишнього СРСР та його сателітів, перспективі створення спільної розвідувальної політики ЄС, реформуванню Розвідувального співтовариства США.

Ключові слова: розвідувальна служба, розвідувальні функції, реформування.

Після розпаду біполярної системи міжнародних відносин почалося становлення «нового світового порядку», головною потребою якого стала безпека і здатність її забезпечити. У цьому контексті актуалізувалася діяльність розвідувальних служб, без ефективної роботи яких непросто говорити про можливість досягнення прийнятного рівня безпеки як у межах держави, так і міжнародної системи загалом. Американським і західноєвропейським спецслужбам довелося коригувати основні напрями роботи і завдання відповідно до нових міжнародних реалій. Своєю чергою, колишні радянські спецслужби, а також їхні східноєвропейські «партнери» пройшли докорінну реструктуризацію.

Як відомо, правонаступницями КДБ СРСР стали Міжреспубліканська служба безпеки і Центральна служба розвідки. У процесі подальшого реформування системи органів держбезпеки, започаткованого президентом Російської Федерації Б. Єльцином, наприкінці 1991 р. було створено *Службу зовнішньої розвідки (СЗР)*, а в січні 1992 р. – Міністерство безпеки Російської Федерації. Унаслідок внутрішньополітичної кризи в Росії 1993 р. Міністерство безпеки було розформовано і створено *Федеральну службу контррозвідки (ФСК)*. З квітня 1995 р. її правонаступницею стала *Федеральна служба безпеки (ФСБ)*. Основні напрями діяльності ФСБ:

1. Контррозвідка – заходи з виявлення, попередження, припинення розвідувальної чи іншої діяльності спецслужб та організацій іноземних держав, а також окремих осіб, спрямованої на завдання шкоди безпеці Російської Федерації.

2. Боротьба зі злочинністю – оперативно-розшукові заходи з виявлення, попередження, перешкоджання і викриття шпionажу, терористичної діяльності, організованої злочинності, корупції, незаконного обігу зброї і наркотичних

речовин, контрабанди та інших злочинів, а також з виявлення, попередження, перешкоджання і викриття діяльності незаконних збройних формувань, злочинних груп, окремих осіб і громадських об'єднань, що мають на меті силову зміну конституційного устрою РФ.

3. Розвідка – заходи, що проводять у взаємодії з органами зовнішньої розвідки з метою отримання інформації про загрози безпеці РФ [6, гл. II, ст. 9–11]. Сучасну діяльність ФСБ регулюють відповідно до «Положення про Федеральну службу безпеки Російської Федерації», затвердженого указом президента № 960 від 11 серпня 2003 р., а також відповідними змінами і доповненнями до нього [4].

Що стосується СЗР, то її діяльність регулюють відповідно до Закону Російської Федерації «Про зовнішню розвідку», підписаного президентом Б. Єльцином 10 січня 1996 р., а також внесеними до нього змінами і доповненнями. Головними цілями розвідувальної діяльності РФ визначено: 1) забезпечення президента, парламенту й уряду розвідувальною інформацією, необхідною для прийняття рішень у політичній, економічній, оборонній, науково-технічній та екологічній сферах; 2) забезпечення сприятливих умов для успішної реалізації політики РФ у галузі безпеки; 3) сприяння економічному розвитку, науково-технічному прогресу держави і військово-технічному забезпеченню безпеки РФ [5, гл. I, ст. 5]. Сучасна зовнішня розвідка Російської Федерації за масштабами діяльності суттєво поступається зовнішній розвідці СРСР, що пояснюють концентрацією розвідувальних зусиль на пріоритетних для російських інтересів напрямках і відсутністю необхідності забезпечувати свою присутність скрізь, де працюють спецслужби США та інших держав-членів НАТО, як це було у період «холодної війни». СЗР скоротила свій закордонний апарат, насамперед у країнах Африки, Південно-Східної Азії, Латинської Америки, і водночас почала розширювати співпрацю зі спецслужбами Великої Британії, Німеччини, США, Аргентини, Південної Кореї та інших країн у питаннях, що зачіпають спільні інтереси (боротьба з міжнародним тероризмом, контрабандою наркотиків, перешкоджання поширенню зброї масового знищення).

Отже, систему органів держбезпеки Російської Федерації побудовано на зразок західної моделі: з відання колишнього КДБ виведено зовнішньорозвідувальні функції і створено окрему службу. Відповідно було скориговано функції служби держбезпеки і налагоджено механізм співпраці між СЗР і ФСБ.

Подібні перетворення відбулися і в системі органів держбезпеки України. Сьогодні функціонують Служба безпеки України, створена 1992 р., і Служба зовнішньої розвідки, створена на основі розвідувальних підрозділів СБУ 2005 р. Служба безпеки уповноважена:

– виконувати інформаційно-аналітичну роботу для ефективного проведення органами державної влади внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення

проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України;

- здійснювати контррозвідальні заходи з метою попередження, виявлення і розкриття будь-яких форм розвідально-підривної діяльності проти України;

- здійснювати профілактику правопорушень у сфері державної безпеки, виявляти і розкривати злочини у межах своєї компетенції;

- надавати своїми силами і засобами допомогу органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю;

- здійснювати контррозвідальне забезпечення оборонного комплексу, Збройних сил України, енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

- відповідати за контррозвідальне забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ за кордоном;

- сприяти Державній прикордонній службі в охороні державного кордону України;

- брати участь у розробленні заходів і вирішенні питань, які стосуються прикордонного режиму, в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців та осіб без громадянства тощо [2].

Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, підпорядкованим президенту України, який здійснює загальне керівництво її діяльністю через Раду національної безпеки і оборони. Роботу СБУ контролює Верховна Рада, зокрема парламентський Комітет з питань державної безпеки і оборони, який має право отримувати і вивчати інформацію стосовно діяльності спецслужби, виносити окремі моменти цієї діяльності на розгляд Верховної Ради, заслуховувати звіти керівників спецслужби і контролювати її бюджет. Поточною роботою СБУ керує голова, якого призначає президент.

За Законом «Про Службу зовнішньої розвідки України», прийнятим Верховною Радою і підписаним президентом Віктором Ющенком 1 грудня 2005 р., на Службу зовнішньої розвідки покладено такі завдання:

- добування, аналітичне оброблення і надання розвідальної інформації вищому керівництву держави;

- здійснення спеціальних заходів впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, на зміцнення обороноздатності, на підтримку економічного і науково-технічного розвитку;

- участь у забезпеченні функціонування установ України за кордоном, безпеки їхніх співробітників, а також відряджених за кордон громадян України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю;

- участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією;

– вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, загрозам безпеці її громадян та об'єктів державної власності за межами України [3].

Гнучкий механізм реалізації повноважень дає змогу СЗР вчасно викривати нові ризики для національних інтересів України. Роботою СЗР керує голова, якого призначає президент.

Реформування системи органів держбезпеки, їхня переорієнтація на захист національних інтересів України, становлення зовнішньої розвідки як самостійної структури, підпорядкованої безпосередньо президенту, свідчили про якісні перетворення у секторі безпеки держави, спрямовані на її безумовне посилення.

Країни Центральної і Східної Європи – колишні сателіти СРСР – реформували свої спецслужби за різними програмами, як радикальними, так і поміркованими. Майже всі посткомуністичні держави певний період зберігали старі розвідувальні структури з тим самим персоналом, який працював упродовж «холодної війни». Винятком стала Німеччина, після об'єднання якої Міністерство державної безпеки НДР («Штазі») припинило функціонування, а його співробітники були звільнені з посад. На території об'єднаної Німеччини запрацювали західнонімецькі спецслужби. У Чехословаччині таємна поліція StB продовжувала функціонувати під кураторством КДБ СРСР, аж до його розпаду. Спроби оптимізувати роботу StB, зокрема за рахунок скорочення штатного персоналу після відповідної перевірки його діяльності (зі 17-ти до 11-ти тисяч осіб), не дали очікуваного ефекту, отож було вирішено створити цілком нову спецслужбу [8, с. 4–5]. Після поділу Чехословаччини на дві держави словацькі органи держбезпеки, на відміну від чеських, до середини 1996 р. користувалися послугами російських спеціалістів з реформування системи держбезпеки. Традиційно тісні відносини з російськими колегами підтримували болгарські спецслужби. В Угорщині значній частині працівників розвідувальних структур дали змогу продовжити роботу на попередніх посадах і не проводили офіційної перевірки їхньої діяльності, спрямувавши увагу на розслідування діяльності політичної еліти. У Польщі працівники Служби безпеки (польс. *Slużba Bezpieczeństwa* – SB) були звільнені з посад упродовж року після перших демократичних виборів. Понад 10 тис. з усіх колишніх офіцерів SB (42 %) кваліфікувалися для працевлаштування у новоствореному Бюро охорони держави (польс. *Urząd Ochrony Państwa* – UOP). Румунія розформувала свою службу безпеки *Securitate* у грудні 1989 р. і першою серед посткомуністичних держав ініціювала офіційну перевірку її персоналу [10].

Поступово країни Центральної і Східної Європи реформували свої системи органів держбезпеки і практично всі, а також колишні радянські республіки Литва, Латвія, Естонія, були прийняті до НАТО як держави, що відповідають стандартам цієї організації. Сьогодні НАТО приділяє значну увагу збалансуванню роботи розвідувальних нових і старих членів організації.

Що стосується розвідувальної здатності держав-членів ЄС, то ідея вироблення спільної розвідувальної політики, як логічне продовження

поглиблення співпраці в межах Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, має чимало перешкод на шляху до реалізації. Співпраця між розвідувальними службами різних держав, з огляду на специфіку діяльності, має певні обмеження і ризики, починаючи з можливої нерівноправності у відносинах і закінчуючи відсутністю узгодженості щодо пріоритетів діяльності. Обмін розвідувальною інформацією збільшує ризик витоку інформації, таємна діяльність стає вразливою, якщо розкривається перед ширшою аудиторією. Окремі держави можуть маніпулювати розвідувальним продуктом, вибираючи, яку інформацію надавати або не надавати своїм партнерам. Обсяг і якість такої інформації може відрізнятись, зважаючи на потужність спецслужб. Якщо говорити про спільну розвідувальну політику, неминуче виникне дисбаланс участі, адже внесок одних спецслужб не буде рівноцінним внеску інших. До цього додається питання довіри між європейськими державами, які регулярно шпигують одна за іншою. Необхідно рахуватися з тим, що держави-члени ЄС мають різні системи розвідувальних служб з різним підпорядкуванням (військовому чи цивільному керівництву), отже, їхня залученість до спільної розвідувальної політики має відповідно регламентуватися. Крім того, роль розвідки у політиці уряду тієї чи іншої держави може варіюватися від значущої до допоміжної і незначної взагалі, що безпосередньо позначатиметься на сприйнятті державами-членами ЄС їхньої спільної розвідувальної здатності. Серйозні труднощі на шляху створення спільної розвідувальної політики ЄС можуть виникнути через «особливі відносини» США і Великої Британії, у межах яких здійснюється тісна співпраця у розвідувальній сфері, а також через порушення балансу у взаємодії з НАТО [7].

Зміни у сучасній системі міжнародних відносин і поява нових викликів її безпеці безпосередньо позначилися на діяльності американських і британських спецслужб. Вони зазнали відчутного удару по своїй репутації унаслідок неспроможності виявити і попередити теракти у Нью-Йорку 2001 р. та Лондоні 2005 р., а також після того, як їхня інформація про наявність в Іраку зброї масового знищення виявилася хибною. Затяжний характер інтервенцій англо-американських військ в Афганістан та Ірак засвідчив нагальну потребу в оптимізації роботи спецслужб союзників. Зокрема, 2002 р. було створено Міністерство внутрішньої безпеки США з розвідувальними функціями, а 2004 р. у Розвідувальному співтоваристві запроваджено посаду Директора національної розвідки. Відповідно, повноваження Директора центральної розвідки були обмежені суто Центральним розвідувальним управлінням, внутрішня структура якого теж зазнала змін (було створено Національну таємну службу, а також переформатовано головні директори). Паралельно почалося формування військово-розвідувального співтовариства, підпорядкованого міністерству оборони [1, с. 83–84, 96–98].

Прагнення США зміцнити свій розвідувальний потенціал, перебудовуючи систему спецслужб, свідчить про розуміння політичним керівництвом держави значущості розвідки у сучасних міжнародних відносинах. Ефективна

реорганізація системи спецслужб даватиме змогу США користуватися можливостями багатополярного світу у власних інтересах.

Отже, виокремимо характерні риси, притаманні розвідці ХХІ ст.:

- автономія зовнішньої розвідки від органів держбезпеки (заміна радянської моделі системи спецслужб моделлю західного зразка);
- спеціалізація розвідувальних служб, оптимізація їхньої діяльності завдяки спрощенню схеми підпорядкування;
- переорієнтація розвідки на такі види діяльності, як промисловий, фінансовий, комп'ютерний, науковий, технічний шпіонаж;
- збільшення значущості роботи розвідки для політичного керівництва держави;
- посилення ролі військової розвідки у системі розвідувальних органів;
- інтенсифікація співпраці між спецслужбами іноземних держав;
- «технологізація» розвідки (застосування досягнень сучасної науки і техніки, що суттєво розширює можливості розвідки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дундуков М. Ю. Разведка в государственном механизме США / М. Ю. Дундуков. – М. : Кучково поле, 2008.
2. Закон України № 2229-ХІІ «Про Службу безпеки України». – 1992. – 25 березня // Доступно на : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=2229-12>.
3. Закон України № 3160-ІV «Про Службу зовнішньої розвідки України». – 2005. – 1 грудня // Доступно на: <http://www.szru.gov.ua/base.php?lang=ua&item=4&page=1>.
4. Положение о Федеральной службе безопасности Российской Федерации. Утверждено Указом Президента Российской Федерации № 960. – 2003. – 11 августа // Доступно на : <http://pvrf.narod.ru/dok/1991/dok05.htm>.
5. Федеральный закон № 5-ФЗ «О внешней разведке». – 1996. – 10 января // Доступно на : http://svr.gov.ru/svr_today/doc02.htm.
6. Федеральный закон № 40-ФЗ «Об органах федеральной службы безопасности в Российской Федерации». – 1995. – 3 апреля // Доступно на : <http://www.femida.info/14/fzoofsbvrf002.htm>.
7. Baker Ch. The Search for a European Intelligence Policy. – Federation of American Scientists. Intelligence Resource Program // Mode of access : <http://www.fas.org/irp/eprint/baker.htm>.
8. Czerny O. Czechoslovak (Czech) Intelligence after the Cold War. – Workshop on Democratic and Parliamentary Oversight of Intelligence Services. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). – Geneva, 2002. – October.
9. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism (USA Patriot Act) Act of 2001. Public Law 107-56. – 2001. – October, 26 // Mode of access : <http://intelligence.senate.gov/patriot.pdf>.
10. Watts L. Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies // Mode of access : <http://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol48no1/html/v48i1a02p.htm>.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2012

Прийнята до друку 25.10.2012

INTELLIGENCE PRIORITIES AT MODERN STATE**Svitlana Pyk**

*Ivan Franko National University of Lviv,
19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32*

The article is dedicated to the analysis of new priorities in intelligence services activities and tendencies to reform their organizational structures at modern state. Transformation of the security system of the former USSR and its satellites, perspectives of the EU Intelligence policy, the US Intelligence Community reform are analyzed as well.

Key words: intelligence service, intelligence functions, reforming.

**РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ И ЕЕ ПРИОРИТЕТЫ****Светлана Пик**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Исследованы новые приоритеты в деятельности разведывательных служб и тенденции реформирования их организационных структур. Особое внимание уделено трансформации системы органов госбезопасности бывшего СССР и его сателитов, перспективам создания общей разведывательной политики ЕС, реформированию Разведывательного сообщества США.

Ключевые слова: разведывательная служба, разведывательная деятельность, реформирование.